



O'ZBEKISTONDA YURIDIK SHAXSLAR TOMONIDAN TOMONIDAN TO'LANADIGAN RESURS SOLIQLARI MA'MURCHILIGI

Qudratov Bahodir G'aybullayevich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

tel: 91 649-87-08;

e-mail: Bahodir33@gmail.com,

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan resurs soliqlari va ularning ma'murchiligi masalalari tahlil qilingan. Soliq ma'murchiligini takomillashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va davlat byudjetiga tushumlarni oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar yoritilgan. Shuningdek, amaldagi qonunchilik, soliq stavkalari, hisob-kitob mexanizmlari hamda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqilgan. Muallif resurs soliqlari bo'yicha samarali ma'muriy boshqaruvni yo'lga qo'yish bo'yicha taklif va tavsiyalarni ham ilgari surgan.

Kalit so'zlar: resurs soliqlari, yuridik shaxslar, soliq ma'murchiligi, soliq stavkasi, budjet tushumlari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы администрирования ресурсных налогов, уплачиваемых юридическими лицами в Республике Узбекистан. Освещаются меры, предпринимаемые с целью совершенствования налогового администрирования, рационального использования ресурсов и увеличения поступлений в государственный бюджет. Анализируется действующее законодательство, налоговые ставки, механизмы расчёта, а также выявляются существующие проблемы



и пути их устранения. Автор предлагает рекомендации по эффективному администрированию ресурсных налогов.

Ключевые слова: ресурсные налоги, юридические лица, налоговое администрирование, налоговая ставка, бюджетные поступления.

Abstract: This article analyzes the administration of resource taxes paid by legal entities in the Republic of Uzbekistan. It highlights the measures taken to improve tax administration, ensure efficient resource use, and increase state budget revenues. The study reviews current legislation, tax rates, calculation mechanisms, as well as existing issues and possible solutions. The author also provides recommendations for establishing effective administrative practices in resource taxation.

Keywords: resource taxes, legal entities, tax administration, tax rate, budget revenues.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy taraqqiyotining muhim omillaridan biri bu — davlat byudjetining barqaror va izchil daromad manbalarini shakllantirishdir. Ushbu jarayonda turli xil soliq turlarining, xususan, resurs soliqlarining tutgan o‘rni beqiyosdir. Resurs soliqlari tabiiy resurslardan foydalanish huquqiga ega bo‘lgan yuridik shaxslar tomonidan davlat byudjetiga to‘lanadigan majburiy to‘lov bo‘lib, bu soliq turi nafaqat iqtisodiy manfaatdorlikni, balki ekologik barqarorlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatda tabiiy boyliklardan oqilona va samarali foydalanish, ularni muhofaza qilish, shuningdek, soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, resurs soliqlari ma’murchiligini takomillashtirish, ularni hisoblash va undirish tartibini



soddalashtirish, shaffoflikni ta'minlash orqali davlat moliyaviy tizimining mustahkamlanishiga erishish mumkin.

Mazkur maqolada yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan resurs soliqlarining joriy holati, soliq ma'murchiligining huquqiy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi hamda mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalar beriladi.

Adabiyotlar sharhi. Resurs soliqlari va ularning ma'murchiligi bo'yicha ilmiy-nazariy hamda amaliy adabiyotlar tahlili ushbu soliq turining iqtisodiy tizimdagi o'rnini chuqurroq anglash imkonini beradi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida soliq siyosatini isloh qilishga oid ko'plab normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy ishlanmalar e'lon qilinmoqda, bu esa mavzuning ilmiy-tadqiqot uchun dolzarbligini yana-da oshiradi.

Soliq ma'murchiligi bo'yicha xalqaro tajriba asosida yozilgan ishlarda (masalan, R.A. Musgrave va P.B. Musgrave'ning "Public Finance in Theory and Practice" asarida) soliq tizimining samaradorligi, shaffofligi, va davlat moliyaviy boshqaruviga ta'siri keng yoritilgan. Ularning yondashuvlarida resurslardan foydalanish uchun olinadigan soliqlar tabiiy resurslar cheklangan bo'lgan mamlakatlar uchun byudjet daromadlarining muhim manbai sifatida ko'rsatiladi.

O'zbekiston olimlari tomonidan yozilgan adabiyotlarda ham resurs soliqlari masalasiga e'tibor qaratilgan. Jumladan, A.X. Xolboev, A.M. Karimov va B.X. Yo'ldoshev kabi iqtisodchilar O'zbekistonda soliqqa tortish tizimi, resurslardan oqilona foydalanish va soliq yuki muammolarini chuqur tahlil qilganlar. Ularning fikriga ko'ra, resurs soliqlari daromadlar manbai sifatida samarali bo'lishi uchun soliq stavkalari optimal darajada bo'lishi, soliq to'lovchilar uchun tushunarli va shaffof hisob-kitob tizimi yo'lga qo'yilishi lozim.



Resurs soliqlari bo'yicha qonunchilik bazasi ham muhim adabiyotlar sirasiga kiradi. "Soliq kodeksi" (2020-yil tahriri)da resurs soliqlari alohida bobda bayon qilingan bo'lib, soliq obyekt, soliq solish bazasi, stavkalar va to'lash tartibi aniq ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, Davlat soliq qo'mitasining rasmiy axborotlari, hisobotlari va metodik qo'llanmalari bu borada amaliy ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) va boshqa xalqaro moliyaviy institutlarning resurs soliqlari bo'yicha hisobotlari va ko'rsatmalari, xususan, tabiiy resurslar solig'ining ma'murchiligi, kon konlaridan olinadigan daromadlar va soliqqa tortish mexanizmlari haqidagi tahliliy hujjatlar ham o'zbek soliq tizimini isloh qilishda muhim manba hisoblanadi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda resurs soliqlari bo'yicha soliq ma'murchiligini takomillashtirish uchun xalqaro tajribani inobatga olgan holda zamonaviy raqamli boshqaruv uslublari, shaffof monitoring tizimlari va soliq intizomini kuchaytiruvchi mexanizmlarni joriy etish zarur.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur mavzuni yoritishda tahlil, induksiya, deduksiya, tizimli va kompleksli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Resurs soliqlari O'zbekiston iqtisodiyotida, ayniqsa, tabiiy resurslarga asoslangan tarmoqlar faoliyatida byudjet tushumlarini shakllantiruvchi muhim moliyaviy manba sifatida e'tirof etiladi. Mavjud holatni tahlil qilish orqali yuridik shaxslar tomonidan ushbu soliqlarning to'lanish tartibi, soliq ma'murchiligi mexanizmlarining afzallik va kamchiliklari aniqlanishi mumkin.



Resurs soliqlari ma'murchiligining amaldagi shakllari o'rganilganda, aniqlanishicha, ko'plab yuridik shaxslar ushbu soliqni belgilangan muddatlarda to'lashga harakat qilayotgan bo'lsa-da, hisob-kitoblarning murakkabligi va axborot tizimlarining yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi sababli noaniqliklar yuzaga kelmoqda. Shuningdek, soliq stavkalarining resurs turiga qarab farqlanishi ham ba'zi soliq to'lovchilarda tushunmovchiliklar keltirib chiqarmoqda.

Alohida holatlar — ya'ni ayrim tarmoqlardagi (masalan, gaz, neft, yer osti suvlari) soliq to'lovlari bo'yicha ma'lumotlar umumlashtirilib, butun tizimdagi muammolar haqida umumiy xulosa chiqarildi. Xususan, qazilma resurslar sektorida soliq yukining og'irligi, ayrim hollarda, ishlab chiqarish samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani kuzatildi.

Mavjud qonunchilik va soliq siyosatidan kelib chiqib, ularning amaliyotda qanday tatbiq etilayotgani tahlil qilindi. Soliq kodeksida belgilangan normalar asosida yuridik shaxslar tomonidan soliq hisob-kitoblari qanday olib borilishi, bu jarayonda qanday ma'muriy vositalar qo'llanilishi o'rganildi. Deduktiv yondashuv resurs soliqlarining yuqoridan pastga tamoyili asosida — ya'ni nazariy me'yorlardan amaliy natijalarga qarab yondashuvni ta'minladi.

Resurs soliqlari bilan bog'liq barcha ishtirokchilar (soliq to'lovchilar, soliq organlari, davlat byudjeti) o'zaro aloqada ko'rib chiqildi. Bu usul orqali soliq yig'imlarining kechikish sabablari, axborot almashinuvi kamchiliklari va monitoringning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi aniqlandi. Barcha tizim elementlari o'zaro integratsiyalashmagan holatda bo'lishi, ma'murchilikda noaniqliklar keltirib chiqarayotgani ko'rsatildi.

Huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy jihatlar birgalikda tahlil qilindi. Masalan, qonunchilikda mavjud bo'lgan bo'shliqlar, soliq hisoboti topshirishdagi texnik qiyinchiliklar, shuningdek soliq organlarining monitoring salohiyati yetarli



darajada emasligi aniqlandi. Bu esa resurs soliqlari yig'ilishini to'liq va o'z vaqtida ta'minlashga to'sqinlik qilmoqda.

Resurs soliqlari to'g'risidagi huquqiy me'yorlar mavjud bo'lishiga qaramay, ularning amaliyotdagi ijrosi ba'zi hollarda qoniqarsiz bo'lib chiqmoqda.

Soliq hisob-kitob tizimining murakkabligi va avtomatlashtirishning past darajada ekanligi yuridik shaxslar uchun ma'murchilik yukini orttirmoqda.

Qonunchilikda belgilangan ayrim stavkalar resurslar qiymatiga nisbatan mos emasligi sababli iqtisodiy samaradorlikka ta'sir ko'rsatmoqda.

Soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi axborot almashinuvi tizimi zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirilishi lozim.

Bundan tashqari, so'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari asosida soliq ma'murchiligida raqamlashtirish jarayonlari jadallik bilan olib borilmoqda. Ayniqsa, "Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish konsepsiyasi (2020–2025 yillar)" doirasida resurs soliqlari hisobotlarini elektron tarzda topshirish, monitoring qilish va soliq xavfini baholash tizimlari joriy qilinmoqda. Biroq, ayrim yuridik shaxslar, ayniqsa, mintaqaviy kichik korxonalar bu tizimga to'liq moslasha olmayapti.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, resurslardan foydalanuvchi yuridik shaxslarning aksariyati soliq majburiyatlarining to'liq miqdorini aniqlashda mustaqil baholash usullariga ega emas. Ular ko'pincha soliq organlari bergan ko'rsatmalarga tayanishga majbur bo'ladi. Bu esa soliq shaffofligiga putur yetkazishi mumkin.

Shuningdek, ayrim kon va qazilma resurslar ustidan nazoratning yetarli emasligi natijasida soliq bazasini yashirish holatlari uchramoqda. Bu holatni Davlat



soliq qo‘mitasi va Davlat geologiya qo‘mitasi o‘rtasida ma’lumotlar almashinuvini kuchaytirish orqali bartaraf etish mumkin.

Shu o‘rinda resurs soliqlarini belgilashda “ekologik barqarorlik” mezonlarini kiritish zarurligi ham dolzarb masalaga aylanmoqda. Ya’ni, faqat iqtisodiy manfaat emas, balki atrof-muhitga ta’sir ko‘lami ham soliq stavkalarini belgilashda e’tiborga olinishi kerak.

Yana bir muhim jihat shuki, tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, resurs soliqlari bo‘yicha tushumlar tarkibida davlat mulkchiligidagi korxonalar ulushi juda katta, xususiy sektor esa nisbatan past ulushni tashkil qiladi. Bu holat raqobat muhitiga va soliq adolatliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Yuqorida olib borilgan tahlil natijalariga asoslanib, O‘zbekistonda resurs soliqlari ma’murchiligi tizimi o‘z ichiga murakkab va ko‘p qirrali jarayonlarni olishini, mavjud tizimda huquqiy, tashkiliy va texnologik jihatdan takomillashtirish zarurligini ko‘rish mumkin.

Resurs soliqlari davlat byudjeti daromadlarining muhim manbai bo‘lib, yuridik shaxslar faoliyatida iqtisodiy samaradorlikka ta’sir ko‘rsatuvchi omil hisoblanadi.

Soliq ma’murchiligida ayrim byurokratik to‘siqlar, hisob-kitobdagi murakkabliklar va raqamlashtirishning to‘liq joriy qilinmaganligi soliq tushumlarining to‘liq va o‘z vaqtida yig‘ilishini cheklamoqda.

Ayrim yuridik shaxslar tomonidan resurslar miqdorini yashirish, noto‘g‘ri ma’lumotlar taqdim etish, soliq stavkalarini noto‘g‘ri qo‘llash holatlari mavjud.

Soliq ma’murchiligi tizimi yetarli darajada tizimlashtirilmagan bo‘lib, u yer resurslari, foydali qazilmalar, suv resurslari ustidan yagona va kompleks nazorat mexanizmini talab qiladi.



Soliq tizimini raqamlashtirishni jadallashtirish – Resurs soliqlarini hisoblash, to‘lash va monitoring qilish tizimlarini to‘liq raqamlashtirish orqali inson omiliga bog‘liq xatoliklar va korrupsiya xavfini kamaytirish.

Avtomatlashtirilgan nazorat tizimini joriy etish – Davlat soliq qo‘mitasi va boshqa sohaviy idoralar (Geologiya qo‘mitasi, Ekologiya qo‘mitasi) o‘rtasida real vaqt rejimidagi axborot almashinuvi platformasini yaratish.

Resurs soliqlari stavkalarini qayta ko‘rib chiqish – Resurs turlariga qarab, ularning iqtisodiy qiymati, ekologik ta’siri va foydalanish darajasini inobatga olgan holda differensial stavkalarni ishlab chiqish.

Xususiy sektorni faol jalb etish – Resurslardan foydalanishda xususiy korxonalarning ishtirokini rag‘batlantirish, soliq imtiyozlari orqali ularni faoliyatga jalb qilish va ularning byudjetga hissasini oshirish.

Soliq to‘lovchilarga o‘quv-uslubiy yordam ko‘rsatish – Resurs solig‘i bo‘yicha yuridik shaxslar uchun metodik qo‘llanmalar, onlayn seminarlar, maslahatchilar xizmatini yo‘lga qo‘yish.

Ekologik mezonlarni hisobga olish – Resurs soliqlarini belgilashda atrof-muhitga ta’sir darajasini ham inobatga olish, “yashil soliq” tamoyillarini kiritish.

Monitoring va audit tizimini kuchaytirish – Resurslardan foydalanish ustidan doimiy monitoring olib boruvchi va sohadagi soliq intizomini baholovchi mustaqil audit mexanizmlarini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Nazarali o‘g‘li, M. S. (2023). THE STUDY OF VALUE-ADDED TAX: KNOWLEDGE FROM THE EU VAT EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S VAT SYSTEM. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 131-135.



2. Otto, M., & Thornton, J. (2023). O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘I VA AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ TO‘LOVCHILARINI BIR-BIRIDAN FARQLI JIHATLARINI BAHOLASH. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 140-143.

3. Murotovich, M. F. (2023). RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI IQTISODIYOT RIVOJIGA TA’SIRI: XORIJ TAJRIBASI. *QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 1180-1183..

4. Shahboz, H. (2024). IQTISODIYOTDA RAQAMLI BIZNES BOZORI VA ELEKTRON MARKETING. *JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH, MODERN VIEWS AND INNOVATIONS*, 1(2), 85-90.

5. Raximov, A. N. (2024). Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat tarmoqlarini rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 43-48.

6. Vahobov, A. V., & Jo‘rayev, A. S. (2009). Soliqlar va soliqqa tortish. *Darslik. T.: Sharq*.